

Erzurumlu Mustafa Darîr, Yüz Hadis Yüz Hikâye'si ve Yeni Nüshaları

Mustafa Darir from Erzurum, His One Hundreds Hadith One Hundreds Story and New Copies of It

Süleyman EFENDİOĞLU*
Yusuf Ziya SÜMBÜLLÜ**

ÖZET

Tarihî Oğuz Türkçesinin önemli müelliflerinden Erzurumlu Mustafa Darîr, yaşadığı dönem olan 14. yüzyılda ünü Anadolu dışına taşarak Memlûk coğrafyasına ulaşmış sıra dışı bir şahsiyettir. Onun dili, klasik beylikler dönemi dili olan Eski Anadolu Türkçesidir. Ancak söyleyişinde, yetiştiği Doğu Anadolu bölgesinin etkisiyle yer yer Azeri ağzının; olgunluk döneminde gittiği Mısır-Suriye bölgesinin etkisiyle de Memlûk Türkçesinin izleri vardır. Aynı zamanda Darîr, yazdığı eserleriyle Memlûk-Kıpçak Türkçesinin Oğuzlaşmasını sağlayan ilk ediplerimizdendir. Onun Yüz Hadis Yüz Hikâye adlı eseri ise yaşlılık döneminde kaleme aldığı son kitabıdır. Eser, yüz hadis derlemesi olarak Türkçe yazılmış ilk kitaptır. Yüz Hadis Yüz Hikâye, Osmanlı coğrafyasında yüzyıllarca sevilerek okunmuş; kendinden sonra bu alanda yazılmış kitaplara kaynaklık etmiştir. Eserin şu ana kadar 12 nüshası bilinmekteydi. Biz gerek yurt içinde gerek yurt dışında tespit ettiğimiz yeni nüshalarıyla bu sayıyı 20'ye çıkarmış bulunuyoruz.

ANAHTAR KELİMELER

Erzurumlu Darîr, Yüz Hadis Yüz Hikâye, Eski Anadolu Türkçesi

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

** Yrd. Doç. Dr., Tuzla Üniversitesi, Felsefe Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tuzla/BOSNA-HERSEK

ABSTRACT

Mustafa Darir from Erzurum is one of the great authors of Historical Oghuz Turkish and his reputation reached from Anatolia to Memluk geography at the fourteenth century. His language is old Anatolian Turkish known as language of the period of classical rank of a ruler. However, there is the effect of Azerbaijani and Memluk Turkish at his pronunciation. Also, in respect to his written works, in which Memluk-Kipchak Turkish is resembled Oghuz Turkish, Darir is the one of the first scholars of our literature. His works as called "Yüz Hadis Yüz Hikâye" is his last book written at his old age. This book had been read for centuries at the Ottoman geography and become a perfect source for the books written after it. Until now, twelve copy of this book were known. In this study, we discovered new copies of this book available either in Turkey or in foreign countries and the number of the copies reached twenty.

KEY WORDS

Darir from Erzurum, One Hundreds Hadith One Hundreds Story, Old Anatolian Turkish

Beylikler devri önemli müelliflerimizden olan, “*Kıssa-i Yûsuf*”, “*Sîretü'n-Nebî*”, “*Fütûhu's-Şâm Tercümesi*” ve “*Yüz Hadis Yüz Hikâye*” gibi eserleri¹ Türkçeye kazandıran Erzurumlu Mustafa Darîr, Erzurum'un XIV. yüzyılda yetiştirdiği şair ve nasirlerindendir (Yavuz 2000: 127). Hayatı hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmayan Darîr'le ilgili bütün bilgileri kendi eserlerinden edinmekteyiz. Buna göre Darîr, Anadolu'da Osmanlı Devleti ile diğer Türk beyliklerinin hüküm sürmekte olduğu, Erzurum ve çevresinin Eretna Devleti tarafından idare edildiği 14. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Marzubannâme müellifi Şeyhoğlu Mustafa, İskendernâme müellifi Ahmedî ile çağdaştır (Karahan 2000: 107). Darîr'in, doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak belli olmasa da Erzurum'da doğup 1377 yılında Mısır'a gidene kadar burada yaşadığını bilmekte;² Ahmediye, Sultaniye, Yakutiye veya Hatuniye gibi devrin meşhur Erzurum medreselerinden en az birinde eğitim aldığını tahmin etmekteyiz. Erzurumlu Mustafa Darîr'in dili, Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak yavaş yavaş standartlaştığı Eski Anadolu Türkçesinin klasik beylikler dönemi dilidir. Onun dilinde yer yer Azeri Türkçesinin izleri görülse de bunlar yaşadığı muhitin ağız özelliklerinden kaynaklanan küçük söyleyiş farklılıklarıdır. Zaten bu dönemde Azeri Türkçesi yazı dili olarak Anadolu Türkçesinden ayrılmış değildir. Darîr'in doğup büyüdüğü asıl çevre Anadolu coğrafyasıdır fakat olgunluk döneminde gittiği Mısır, Suriye gibi dönemin Memlûk muhiti de onun eserlerinin yazılıp okunduğu ve şöhretinin ulaştığı yerlerdendir. Darîr, Mısır'da Anadolu Türkçesi ile eserler verilmesinin zeminini hazırlayanlar arasındadır (Yavuz 2002: 26). Dolayısıyla Darîr, Türk dili tarihi açısından bir başka öneme sahiptir. Memlûk-Kıpçak Türkçesinin Oğuzcaya dayalı bir yazı dili hâline gelmesinde, Darîr'in eserlerinin rolü büyüktür (Karahan 1994: 18). Bu eserlerin Memlûk sultanları meclisinde sevilerek okunması, Oğuzcalaşma olayının 14. asırda başladığını da ortaya koymaktadır (Korkmaz: 1995: I/440). Ayrıca Darîr'in *Sîretü'n-Nebî*'deki şu cümleleri onun nesir üslubunun Dede Korkut lisanıyla örtüştüğünü göstermektedir: “*Maslahat oldur kim ben dahı at*

¹ Selahattin Yıldırım ile Necdet Yılmaz, hazırladıkları *100 Hadis 100 Hikâye, Darîr Mustafa Efendi* adlı çalışmalarında Darîr'in bilinen bu dört eserinin haricinde “*Yüz Hadis Yüz Hikâye*”nin Süleymaniye nüshalarından birisiyle aynı cilt içerisinde yer alan “*Risâletü'l-İslâm*” isminde bir başka yazmanın da Erzurumlu Darîr'e ait olduğuna dair kanaatlerini belirtmektedirler (bkz. Yıldırım-Yılmaz, 2007: 31-32).

² bkz. *Siyer-i Nebî*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Bölümü, TY. 4491, vr. 76/b.

binem, ton geyem, bilemce çeri atlana, oğlancuk sebebinden. Zira bunun düşmanları çoktur" (Banarlı 1997: I/406). Anadan doğma kör olduğu için şiirlerinde "Darîr", bazen de onun yerine "Gözsüz" mahlasını kullanan şairin asıl adı Mustafa'dır. Babasının Yusuf, dedesinin Ömer olduğu "Mustafâ b. Yûsuf b. Ömerü'd-Darîr el-Erzenü'r-Rûmî" biçimindeki künyesinden anlaşılmaktadır. *Erzenü'r-Rûmî* nisbesi Erzurumlu olduğunu gösterir. Yaptığı tercümelere Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiği anlaşılmaktadır. Kendisinden "Kadı Darîr" diye bahsedilmesi ve önceleri Erzurum'da kadı olduğunun söylenilmesi belgelendirilmeye muhtaçtır (Erkan 1993: VIII/498-499). Darîr'in bilinen eserleri arasında "Kıssa-i Yûsuf (1367), *Sîretü'n-Nebî* (1388), *Fütûhu's-Şâm Tercümesi* (1393), *Yüz Hadis Yüz Hikâye* (1394?)" en önemlisi Hz. Muhammed'in hayatını çok geniş bir şekilde anlattığı "*Sîretü'n-Nebî*" veya "*Tercümetü'd-Darîr*" diye bilinen kitabıdır. Eser Türk edebiyatının ilk siyer kitabıdır. Bu yönüyle kendinden sonraki siyer kitaplarına kaynaklık etmiştir. Ayrıca içindeki "Mevlid" bölümü Süleyman Çelebi'nin meşhur "Mevlid"ine öncülük etmiştir (Kaplan 2006: 90-98). Darîr bu ünlü eserini Ebu'l-Hasan el-Bekrî ve İbn-i Hişâm'ın kitaplarından faydalanarak serbest tercüme yoluyla meydana getirmiş ve dönemin Memlûk sultanı es-Sâlih Salâhaddîn Hâcî-ı Sâni'ye sunmuştur (İz-Kut 1985: I/308). Orhan Yavuz'un verdiği bilgiye göre de Darîr, 1377 yılında Mısır'a gitmiş, Memluk Sultanı Mansur Ali'nin yanında beş yıl (1377-1381) kalmış ve onun "*Gel ey seyyid! Bana bir sîre söyle*" emriyle eserini oluşturmuştur. Eserini oluştururken İbni İshak'ın *Kitâbu Sîretü'r-Rasûlullâh* adlı Arapça eserini *Sîretü'n-Nebî* adıyla yer yer nazımla da süsleyerek Anadolu Türkçesine tercüme etmiştir (Yavuz 2002: 26). Toplam beş ciltten meydana gelmiş olan bu önemli ve yaygın eser, Türk-İslam coğrafyasında yüz yıllarca sevilerek okunmuştur. Siyer'in çeşitli kütüphanelerde birçok nüshası bulunmaktadır. M. Faruk Gürtunca eseri üç cilt halinde sadeleştirerek yayımlamıştır (Gürtunca 1963). Eser üzerinde Mustafa Erkan ise bir doktora çalışması yapmıştır (Erkan 1986). *Kıssa-i Yûsuf*, şairin Mısır'a gitmeden önce 1367 yılında kendi memleketi olan Erzurum'da yazdığı 2120 beyitlik konusunu Kur'an-ı Kerim'den alan bir Yusuf u Züleyha mesnevisidir. Bilinen nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindedir. Eser, Leyla Karahan tarafından yayımlanmıştır (Karahan 1994: 18). *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*, Arap tarihçi Vâkîdî'nin *Fütûhu's-Şâm* adlı Arapça eserinin tercümesidir. Toplam üç cilt olan eser, Hz. Ebu Bekir ile Ömer devrindeki Şam, Mısır ve Irak fetihlerini anlatmaktadır. Darîr, bu eserini 1393 yılında tamamlamış ve Halep emiri Çolpan'a takdim etmiştir. Eserin gerek yurt içinde gerekse yurt dışında birçok yazma nüshası vardır. Eser üzerinde Nesrin Altun doktora çalışması yapmıştır (Altun 1996). Bizim burada özellikle üzerinde duracağımız Erzurumlu Mustafa

Darîr'in belki şu ana kadar en az dikkate alınan "*Yüz Hadis Yüz Hikâye*" adlı kıymetli eseridir. Darîr, bu kitabı yine Emir Çolpan'ın isteği üzerine, Fazlullah bin Nâsıru'l-Gavrî el-İmâdî'nin Tuhfetü'l-Mekkiyye ve Ahbâru'n-Nebeviyye adlı eserinden hareketle yazmıştır (Erkan 1993: VIII/499). İmâdî'nin eserinde 159 hadis vardır ve hadislerin bazılarında sonra kısa hikâyeler anlatılmaktadır. Darîr bu hadislerden 100 tanesini seçmiş ve her hadisten sonra muhakkak bir hikâye anlatmak suretiyle belli bir düzen oluşturmuştur. Böylece eserin serbest tercüme yoluyla kaleme alındığını söylemek mümkündür. Eserin şu ana kadar tespit edilen nüshalarının hiçbirinde telif tarihi geçmemesine ve açıkça Emir Çolpan'a sunulduğu ifade edilmemesine rağmen, Mustafa Darîr "*Yüz Hadis Yüz Hikâye*" isimli eserini niçin telif ettiğini kitabın başındaki giriş kısmında kendisi şu sözlerle ifade etmektedir:

*"Bilgil kim, beglerden bir ulu devletlü ve yüce himmetlü ilmile rağbetlü ve ülemâya izzetlü adlile mevsûf ve bezlile marûf bu dâîye işâret buyurdu kim ol âlemler fahrî ve âdemler serveri ve velîler kiblesi ve nebîler ka'besi Muhammed Mustafâ hazretinüñ hadîs-i şerîflerinden birkaç hadîs yaz ki dembedem mütâla'a idevüz, gönlümüz nûri arta didi. Bu za'îf kul dahı ol işâretile Tuhfe-i Mekki hadîslerinden yüz hadîs ve yüz hikâyet yazdı. Ümîzdür ki kabûl gözile bakınıla ve ihtiyâr dilile okınıla."*³

Mustafa Darîr'in *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'nde eserini kendisine takdim etmiş olduğu Halep emiri Çolpan için kullandığı vasıflar genel itibariyle *Yüz Hadis Yüz Hikâye* girişinde kullandığı vasıflarla aynı niteliktedir.⁴ Bu da Darîr'den böyle bir eser yazmasını isteyen "bey" in aynı şahıs yani Melik Çolpan olduğu ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca bizim bulduğumuz yeni nüshaların birinin giriş kısmında yukarıdaki cümlelerin arasında "*Halebî*" ifadesi de yer almaktadır: "... arslan himmetlü kaplan kuvvetlü *Halebî* kâmrân niçe kim şerî'at çerâğı yana, Tañrı ömr ve devletin artursun..."⁵ Buradaki "*Halebî*" kelimesi bize göre söz konusu beyin Halepli olduğunu açıkça ortaya çıkarıyor. Büyük ihtimalle *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'ni ve Darîr Mustafa'nın sohbet üslubunu beğenen Halep emiri Çolpan, ondan böyle bir eser kaleme almasını da istemiştir. Bu da *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'nin bitirilip Emir'e takdim edilmesinden sonra olmuş olmalıdır (Yıldırım-Yılmaz 2007: 39). Böylece *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin telif tarihini de *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'nin yazılış tarihi olan 1393 yılından sonraki yıllar şeklinde düşünebiliriz. *Yüz Hadis Yüz Hikâye*

³ *Yüz Hadis Tercemesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal Valide Sultan Kitaplığı, nr.438/2, vr. 2/a.

⁴ *Fütûhu's-Şâm*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitaplığı, TY. 434, vr.2/a.

⁵ *Yüz Hadis Yüz Hikâye*, Tuzla/Bosna-Hersek Nüshası, nr. OZ- 08/08, vr.2/a.

mensur bir eserdir ve oldukça sade, akıcı bir Türkçeyle yazılmıştır. Eser, gerek döneminin ihtiva ettiği kelime hazinesi, gerekse bu kelime hazinesinin ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi ve anlam bilgisi özellikleri bakımından büyük önem arz etmektedir. Eserin Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait söz, deyim, anlam vs. ile örülmüş çok değerli bir yapısı vardır. Eserin bir diğer önemli tarafı da edebiyatımızda *Nehcü'l-Ferâdis*'ten sonra Türkçe kaleme alınmış ikinci hadis tercümesi kitabı olmasıdır.⁶ Eser, yüz hadis derlemesi bakımından Türkçe yazılmış ilk kitaptır (Yıldırım-Yılmaz 2007: 47). Bu yönüyle, sahasında büyük bir boşluğu doldurmuş ve kendinden sonra bu alanda yazılmış kitaplara kaynaklık etmiştir. Örneğin Darîr'den bir kuşak sonra yaşamış olan Hatiboğlu'nun yazdığı manzum "*Ferahnâme*" adlı meşhur eser, sanki Darîr'in mensur "*Yüz Hadis Yüz Hikâye Tercümesi*"nin nazma çekilmiş hâlidir. Hatiboğlu ve eserleri üzerine kıymetli bir çalışma ortaya koymuş olan Esad Coşan, bu konu üzerine yaptığı tetkikler neticesinde şunları söylemektedir:

"Mensur nüsha (Yüz Hadis Yüz Hikâye) ile Ferahnâme muhtaviyatını tetkik ettiğimizde hadis ve hikâyelerin, mevzu ve sıra itibarıyla her iki eserde de aynı olduğunu gördük. Bunun üzerine daha yakından yaptığımız satır satır, kelime kelime karşılaştırmada ise biri manzum olduğu hâlde, cümlelerin dizilişinde ve kelimelerde dahi aynıyet müşahade ettik. Adeta mensur nüshanın kelimeleri alınmış, bunların arasına nazmın ve veznin gerektirdiği bazı ilaveler yapılarak manzum Ferahnâme meydana getirilmiştir" (Coşan 2008: 106).

Coşan, mensur *Yüz Hadis* ile *Ferahnâme* arasındaki bu büyük yakınlıktan dolayı *Ferahname*'nin mensur *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'den meydana getirildiğini söylüyor. Hatiboğlu'nun, eserini Arapça bir kitaptan tercüme ederek hazırladığını kesin bir dille söylemesi sebebiyle de Coşan, mensur *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'yi de Hatiboğlu'nun yazmış olabileceğini belirtiyor (Coşan 2008: 116-120). Esasında Darîr'e ait olduğunu söylediğimiz mensur *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin tespit edilmiş hiçbir nüshasında müellif ismi olarak açıkça *Darîr* ismi geçmemektedir. Bu gerçekten de üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Fakat *Yüz Hadis Yüz Hikâye* eğer Hatiboğlu'na aitse Hatiboğlu, *Ferahnâme*'sinin 100'den fazla yerinde mahlasını zikretmesine rağmen (Coşan 2008: 116-120) mensur *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'de niye birkez bile ismini söylemiyor. Buna mukabil *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin en muteber nüshalarından

⁶ Edebiyatımızda bilinen ilk kırk hadis tercümesi olarak önemli bütün kaynaklarda Kerderli Mahmud'un *Nehcü'l-Ferâdis*'i gösterilse de *Atabetü'l-Hakâyık*'ın da bir tür kırk hadis tercümesi sayılabileceğini böylece bu alandaki ilk çalışmanın Edib Ahmed Yükneki'ye ulaştığını dile getiren araştırmacılar da vardır (bkz. Korkmaz 2000: 603-613; Palabıyık 1991).

kabul edilen Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Kitaplığı, Şer'iyeye Bölümü, nr. 1287/1'de kayıtlı yazmanın kenar yüzünde (kapak içinde), "Mustafa Darîr" ismi yazılıdır. Ayrıca bu yazmadan sonra gelen aynı cilt içindeki 10 yapraklık "Mucize-i Nutk-ı Cemel ve Hikâyet-i Ahû" adlı risalenin sonundaki kayıtlarda müellif ismi açıkça Darîr diye geçmektedir.⁷ "Mucize-i Nutk-ı Cemel ve Hikâyet-i Ahû" adlı eserin Darîr'e aidiyeti kesindir. Fakat müstakil bir eser olmayıp, *Siyer-i Nebî*'den istinsah edilmiştir (Yıldırım-Yılmaz 2007: 43). Bize göre mecmuadaki her iki yazmayı da aynı müstensih istinsah edip tek bir mecmua içerisine aldığına ve ilk yazmanın yanına Mustafa Darîr kaydını düştüğüne göre ilk eserin de Darîr'e ait olduğunu kabul etmek gerekecektir. Yine *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin mukaddimesinde kendisine ithaf edilen emirin vasıflarının *Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi*'nin ithaf edildiği emirin vasıflarına benzemesinden ve bu emirin vasıfları arasında yeni tespit ettiğimiz Bosna nüshasında "Halebî" kelimesinin de geçmesinden; Darîr'in diğer eserlerindeki dil özellikleri ile bu eserin dil özelliklerinin birbirine benzemesinden; Bursalı Mehmet Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı çalışmasında eseri Darîr'e ait göstermesinden (Osmanlı Müellifleri 2009: III/137-138) *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin Erzurumlu Darîr'e ait olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Yıldırım-Yılmaz 2007: 43-44).

Yüz Hadis Yüz Hikâye, Süut YAVSI tarafından taranarak *Tarama Sözlüğü*'ne (Tarama Sözlüğü 2009: I/LXXXIII) alınmıştır. Eser üzerinde günümüze kadar iki lisans, bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (bkz. Öztutar 1964, Tufan 1974, Erkan 1979). Ayrıca Selahattin Yıldırım ve Necdet Yılmaz eseri sadeleştirilerek yayımlamışlardır (Yıldırım-Yılmaz 2007). *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin nüshalarına gelince, eserin yakın bir zamana kadar Esad Coşan'ın sonradan karşılaştığı üç farklı nüshasıyla beraber toplam yedi nüshası bilinmekteydi (Coşan 1965: 82). Daha sonra Selahattin Yıldırım ile Necdet Yılmaz, bu yedi nüshaya ilaveten üç yeni nüsha daha tespit ederek *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin nüsha sayısını 10'a çıkardılar (Yıldırım-Yılmaz 2007: 36-38). Akabinde 2004 yılında Abdülbaki Çetin, yayımladığı "Ahmed-i Dâî'ye Atfedilen Yüz Hadis Tercümesi Üzerine" başlıklı önemli makalesinde hem Süleymaniye Kütüphanesi, Pertevniyal bölümündeki 438/2 numaralı yazmanın *Dâî'ye* değil, *Darîr'e* ait olduğunu netleştirmiş hem de Ankara kütüphanelerinde tespit ettiği iki yeni nüshayı tanıtarak *Yüz Hadis Yüz Hikâye*'nin nüsha sayısını 12'ye çıkarmıştır (Çetin 2004: 29). Biz ise gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında söz konusu yazmanın 8 farklı nüshasını daha tespit etmiş bulunmaktayız. Böylece Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı bu kıymetli eserinin nüsha sayısını 20'ye

⁷ Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Kitaplığı, Şer'iyeye Bölümü, nr. 1287/2, vr. 140a

çıkarmış bulunuyoruz. Aşağıda daha önce tespit edilmiş olan 12 nüshanın listesi verilecek daha sonra da bizim tespit ettiğimiz 8 yeni nüsha dikkatlere sunulacaktır.

YÜZ HADİS YÜZ HİKÂYE'NİN BİLİNEN NÜSHALARI

1. Millet Ktp., Ali Emîrî Kitaplığı, Şer'iyye Bölümü, nr. 1287/1:

Aharlı abadi kâğıda iri harekeli mükemmel bir nesih hatla yazılmış olup, toplam 130 varaktır. Her sayfada 11 satır bulunmaktadır. Sayfalar yaldızla cetvellidir. Cümleler arasına yaldızlı çiçekler konulmuştur. Yazma, Muhammed bin Hasan el-Halîfî el-Tebrîzî tarafından istinsah edilmiş ancak istinsah tarihi kaydedilmemiştir. Kitap, (16x22,5 cm-11,5x17 cm) ölçülerindedir. Köşebentli, müzehhep cetvelli, altın yaldızlı, basma şemseli, miklepsiz, şirazeli, mukavva üzeri kahverengi deri kaplı cilde sahiptir. Katalog kaydında eserin ismi, "Yüz Hadis ve Yüz Hikâye", yazarı da "Mustafa bin Yusuf ed-Darîr el-Mevlevî" diye geçmektedir. Eserin kütüphanedeki raf numarası ise "34 Ae Şer'iyye 1287/1" şeklindedir. Yazmada müellif kaydı yoktur. Ancak nüshanın kenar yüzünde "Mustafa Darir" ismi yazılıdır. Ayrıca bu yazmadan sonra gelen aynı cilt içindeki 10 yapraklık "Mucize-i Nutk-ı Cemel ve Hikâyet-i Ahû" adlı risalenin sonundaki kayıtlarda müellif ismi *Darîr* diye geçmektedir. Nüsha taranarak "Tarama Sözlüğü"ne katılmıştır. Ancak eserin tarandığı yıllarda kütüphane raf numarası "Ae Şer'iyye 1154/133" şeklinde olduğu için Tarama Sözlüğü'ne bu künye ile kayıtlıdır (Tarama Sözlüğü 2009: I/LXXXIII).

2. Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Valide Sultan Kitaplığı, nr. 438/2:

Nüsha, mecmuanın 122b-235b varakları arasında bulunmaktadır. Her sayfasında 13 satır mevcuttur. Gayet okunaklı harekeli nesih hatla, 1062/1652 tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihi kaydedilmemiştir. Müellif kaydı yoktur. Yazma, (19.3x13.5-14.2x8 cm) ölçülerindedir. Aharlı yeşil bez kaplı, ciltli, miklepli, şirâzelidir. Eserin ismi kütüphane kaydında "Yüz Hadis Tercemesi" diye geçmektedir. Yazmanın ayrıca Millî Kütüphanede (A-4667) numarayla mikrofilmli vardır.

3. Süleymâniye Kütüphanesi, İzmir Kitaplığı, nr. 108:

Toplam 93 varaktır. Her bir sayfada 11 satır bulunmaktadır. Nesih hatla kaleme alınmıştır. Mukavva bir cilt içerisinde, (17x24 cm-11x12 cm) ölçülerindedir. Kütüphane kataloğunda "Tercüme-i Yüz Hadis ve Yüz Hikâye" ismiyle kayıtlıdır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Müellif kaydı yoktur.

4. Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, nr. 578/1:

Mecmuanın la-94b varakları arasında yer almakta, her sayfada 15 satır bulunmaktadır. İstinsah tarihi, müstensih ve müellif kaydı bulunmamaktadır. Baştan bir varak eksiktir. Bir sonraki risalenin istinsahı 883/1478 tarihli ve müstensihinin ismi de Abdullah el-Ma'zûr b. Yusuf b. Murad er-Rûmî olarak kayıtlı olduğuna göre, mezkûr eser de aynı tarihte, aynı müstensih tarafından yazılmış olmalıdır. Yazma, sırtı meşin, miklebsiz, muahhar bir cilt içindedir ve (17x25 cm-11,5x19,5) ölçülerine sahiptir. Yazı iri harekeli bir nesihdir. Yazma, kütüphane kataloğuna “Yüz Hadis ve Yüz Hikaye’yi Havi Bir Mevize Kitabı” ismiyle kayıtlıdır.

5. Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Kitaplığı, nr. 662:

Yazma, 39 varaklık eksik bir nüshadır. Sadece otuz beş hadis ve hikâye yer almaktadır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Müellif kaydı yoktur. Her sayfada 15 satır bulunmaktadır. Nesih hatla yazılmıştır. Abâdî, sırtı meşin, köşebentli, cetveli, vişne rengi bez kaplı, ciltli, miklepsiz ve şirâzesizdir. Kütüphanede “Yüz Hadis ve Yüz Hikaye” ismiyle kayıtlıdır; (20x14,5- 15x9,5) ölçülerine sahiptir.

6. İstanbul Belediye Ktp., Muallim Cevdet Kitaplığı, nr. K.14:

Toplam 93 varaktır. Sondan eksiktir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Müellif kaydı yoktur.

7. Yapı Kredi Bankası Kütüphanesi, nr. 1091/1:

Bir mecmua'nın 1a-48b varakları arasında bulunmaktadır. Eksik bir nüshadır. Nesih hatla yazılmış olup, her sayfada 23 satır bulunmaktadır. Sırtı siyah, meşin modern bez cilt, kalın aharlı krem, başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellif belirtilmemiştir. İstinsah tarihi ve müstensih kaydı bulunmamaktadır. Kütüphanede “Yüz Hadis ve Yüz Hikaye” ismiyle kayıtlı olan eser (30x20-23,5x13cm) ölçülerindedir. Katalogda 17. yüzyılda istinsah edildiği notu vardır.

8. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Ktp., İsmail Saib Yazmaları, nr. 1/2432:

Nüsha, 13x17 cm ebatlı, tamir edilmiş, mukavva bir cilt içinde 125 varaktır. Her bir sayfasında 11 satır bulunmaktadır. İri harekeli bir nesihle yazılmış olan eserin baş kısmı dokuzuncu hadise kadar eksiktir. Lütfullah b. Muhammed tarafından 843/1439 tarihinde istinsah edilmiştir. Nüshaların en eskisidir. Müellif kaydı yoktur.

9. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Ktp., İsmail Saib Yazmaları, nr. 1/1112:

Nüshanın başlığı “Hâzâ Kitâbu Mi’eti Hadîs Mine’l-Mesâbîh”tir. Harekesiz talikle yazılmış 38 varaklık eksik bir nüshadır. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Müellif kaydı yoktur.

10. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Ktp., İsmail Saib Yazmaları, 1/2570:

Eserde birkaç çeşit kâğıt kullanılmıştır. Harekesiz nestalik bir hatla kaleme alınmıştır. Toplam 232 sayfadır. İstinsah tarihi belli değildir. Müstensih olarak “Osman Zühdi Adanavî” kaydı vardır. Müellif kaydı yoktur.

11. Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Kütüphanesi, A/262:

Toplam 64 varaktan oluşan eksik bir nüshadır. Her sahifesinde 15 satır vardır. İstinsah tarihi ve müstensihî belli değildir. Bu nüsha TDK Kütüphanesinde “foto/271” numarasıyla fotokopi şeklinde de mevcuttur. Müellif kaydı yoktur.

12. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz. A. 8616:

Eser kütüphanede “Mie Hadîs Maa Mie Hikâye” ismiyle kayıtlıdır ve yazar olarak katalogda “Mustafa Darîr Erzurumlu” ismi geçmektedir. Yazma 91 varaktır. Her bir sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Miladi 1746 yılında istinsah edilmiştir ancak müstensihî belli değildir. Müellif kaydı yoktur. 18,5x12,5-13,5x7,5 cm ölçülerine sahip olan eser harekesiz nesih bir hatla yazılmıştır. Söz başları kırmızıdır. Ebrû kağıt kaplı tamir görmüş mukavvâ bir cilt içindedir.

YÜZ HADİS YÜZ HİKÂYE’NİN BİLİNMEYEN “YENİ” NÜSHALARI

1. Millî Ktp., Adnan Ötügen İl Halk Ktp. Kitaplığı, 06 Hk 4836/1:

Bir mecmuanın 1b-115a yaprakları arasında bulunan nüsha, kütüphanede “*Et-Tuhfetü’l-Mekkiye*” ismiyle kayıtlıdır. Müellif kaydı yoktur. Eser Pertevniyal nüshasının birebir kopyası gibidir. Pertevniyal nüshasının istinsah tarihi olan 1062/1652, bu nüshanın sonuna yanlışlıkla telif tarihi olarak yazılmıştır. Bu yazma 1233/1816 yılında Hacı Mahmud Ağa tarafından istinsah edilmiştir. Söz konusu müstensih ve istinsah tarihi mecmuanın bir sonraki yazmasının sonunda kayıtlıdır. Yazma 22x14,5-17x9 cm ölçülerine sahiptir. Her sahifesinde 13 satır vardır. Harekeli güzel bir nesihle yazılmıştır. Harf filigranlı kâğıda sahip olan yazmanın tüm sayfaları tam ve sağlam gözükmektedir. Yıldızlı salbek şemseli, köşebend ve zencirek baskılı, yeşil pandizot kaplı, muklebli mukavva bir cildi vardır.

2. Tuzla/Bosna-Hersek Nüshası, nr. OZ- 08/08:

Nüsha, Bosna-Hersek'in Tuzla şehrindeki Kanton Eğitim Bakanlığına bağlı Tuzla Arşiv'inde 4 adet karton kutu içerisinde muhafaza edilen Türkçe-Arapça-Farsça yazma ve basma eserler arasında OZ- 08/08 numarası ile kayıtlıdır. Kitabın ön yüzünde “*Yüz Hadis Yüz Hikâye*” ismi yazılıdır. Ayrıca ilk iki sayfada *Bayrambey Medresesi* mührü vardır. Eserin kapağı kaybolduğu için cilt bilgisi ve dış ölçü vermek imkân dışıdır. İç ebatlar 15.5x22.5 cm ölçülerindedir. Toplam 100 varaktan oluşmaktadır. Her sahifesinde 21 satır vardır. Harekeli nesih hatla kaleme alınmış olan yazmanın kâğıdı aharlı olduğu için az yıpranmıştır. Telif tarihi ve müellif kaydı bulunmayan yazmada istinsah tarihi 1063/1653 olarak geçmektedir. Nüshayı istinsah eden Ali bin Hüseyin'dir.

Nüshaya Arşiv müdürü ile gerçekleştirdiğimiz tanışma ziyareti sırasında: "Burada Arap harfli Türkçe eser var mı?" sorusuna müdürün "Hayır bizde zaten çok az yazma eser var onlar da Arapça ama isterseniz bakın" demesi üzerine başlattığımız inceleme sırasında yazma-basma eserleri barındıran dört kutucuktan birinde tesadüf ettik. Eser hakkında kutuya yazılan kayıt numarası dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin tespit ettiğimiz bu nüshası dışında Saraybosna'daki Gazi Hüseyin Kütüphanesi de dâhil Bosna-Hersek'te başka nüshası bulunmuyor.

3. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 37 HK 135:

Eser, kütüphane kayıtlarında “*Yüz Hadis Yüz Hikâye*” ismiyle geçiyor. Telif tarihi, müellifi, istinsah tarihi, müstensihi belirtilmemiş. Bölüm başları kırmızı yazılı. Sırtı kahverengi meşin, kurt yenikli harab bir ciltle kaplı. Baştan 2 hadis ve 2 hikâye eksik. Birkaç kez tamir gördüğü anlaşılan kitabın şirazesini dağınık. Filigranlı kâğıda sahip olan yazma, toplam 132 yapraktan meydana gelmekte, her sayfasında 11 satır bulunmaktadır. Yazmanın sonunda üç yapraklık Hz. Ebubekir ile ilgili kısa bir nakil vardır. Harekeli nesih hatla kaleme alınmış olan yazmanın ölçüleri 17,5x13-11,5x8 cm şeklindedir.

4. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Kitaplığı, 34 Ae Şer'iyye 22/3:

Bu nüsha, altı eserin birleştirildiği hacimli bir mecmuanın üçüncü kitabıdır. Mecmuanın 54-100. yaprakları arasındadır. Kütüphane kataloğunda “*Kitâbü'l-hikâyât: Yüz Hikâye*” ismiyle kayıtlıdır. Yazmanın ilk sayfasının başında “*Kitâbü'l-hikâyât*” başlığı vardır. Yazar ismi belirtilmemiştir. Telif tarihi yoktur. 1064/1654 yılında istinsah edilmiş olan nüshanın müstensihi de belli değildir. 20x11-14x6,5 cm ölçülerine sahip olan yazmanın her sahifesinde 25 satır vardır. Yazı tipi nesih'tir. Ancak çoğu kısımları harekesizdir. Meşin kaplı, şirazeli, şemseli, zencirekli bir cilde sahip olan yazmanın sayfaları iyi korunmuştur. Bu yazmanın diğerlerinden farkı hadislere yer vermeden sadece hikâyelerin

anlatılmasıdır. Diğer nüshalardaki 100 hikâyenin tamamı bu nüshada da mevcuttur. İlk beş yaprağının derkenarlarında konuyla alakasız bazı hadisler ve çeşitli kelimeleri kibarlar mevcuttur.

5. Konya Koyunoğlu Müzesi ve Ktp. Türkçe Yazmaları, nr. 10077:

Kütüphanede “*Yüz Hadis-i Şerif Yüz Hikâye*” ismiyle kayıtlıdır. Telif tarihi ve müellif kaydı yok; istinsah tarihi, müstensihisi belli değil. Toplam 29 yapraktan oluşan yazmanın her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. Eksik bir nüshadır. Baş tarafından 16 hadis ve hikâyenin yer aldığı yapraklar düşmüştür. Sonda 100. hadis ve hikâyenin peşine peygamberlerin sayısı ve mucizeleri hakkında dört varaklık başka bir konu işlenmiştir. Yazı çeşidi rika’dır. Dış ve iç ölçüleri aynı olan kitap, 20x15,5 cm ebatındadır. Kâğıdı çok eski görünmese de iyi korunamadığı ve tamir gördüğü bellidir. Sonradan geçirildiği belli olan kırmızı bez kaplı kartondan bir cildi vardır.

6. Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 45 Hk 2911/4:

Beş ayrı eserin içinde yer aldığı bir mecmuanın 69a-72a yaprakları arasında bulunan nüsha, kütüphanede “*Et-Tuhfetü'l-Mekkiye*” ismiyle kayıtlıdır. Toplam 4 varaktan meydana gelen yazmanın her bir sahifesinde 19 satır bulunmaktadır. Oldukça eksik bir nüshadır. Dördüncü hikâyeden sonrası kayıptır. Talik kırması bir yazıyla kaleme alınmıştır. Telif tarihi ve müellif kaydı bulunmamaktadır. Mecmuanın son eserinin istinsah tarihi olan 1138/1724, bizim yazmamızın da istinsah tarihi olmalıdır. Müstensih belirtilmemiştir. Sağlam ve yeni görünen kâğıdı suyolu filigranlıdır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sırtı ve sertabı vişne renkli meşin bir ciltle kaplıdır. Ölçüleri 20,5x14,5-15,5x8 cm’dir.

7. Fransa Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları, Regius:

Katalog bilgilerine ulaştığımız ancak henüz elde edemediğimiz bir nüshadır. Yazma, kütüphane kayıtlarında “*Yüz Hadis-i Şerif Yüz Hikâye*” ismiyle geçiyor. Toplam 96 yapraktan oluşan nüshanın yazı tipi nesihidir. 21,5x16,5-15x10 cm ölçülerine sahiptir. Telif tarihi ve müellif kaydı yoktur. İstinsah tarihi, müstensihisi belli değildir. Ancak katalog bilgilerindeki notta “*Fütuhat-ı Mekki Hadisler: Muhammed b. Ali b. Arabi*”, kaydı yer almaktadır.

8. İngiltere Oxford, Bodleian Kütüphanesi, MS Turk. d. 23/3:

Katalog bilgilerine ulaştığımız ancak henüz elde edemediğimiz bir başka yurt dışı nüshasıdır. Yazma, kütüphane kayıtlarında “*Yüz Hadis-i Şerif Yüz Hikâye*” ismiyle geçmektedir. Toplam 42 yapraktan oluşan nüshanın yazı tipi nesihidir. Her bir sahifesinde 23 satır bulunmaktadır. Yazma 27x17-20x10,5 cm

ölçülerine sahiptir. Telif tarihi ve müellif kaydı yoktur. 1189/1776 yılında istinsah edilmiş olan yazmanın müstensihî Ahmed bin Osman'dır.

SONUÇ

Erzurumlu Mustafa Darîr, yazdığı birbirinden kıymetli eserleriyle hem Türk Dili ve Edebiyatına hem Türk-İslam kültürüne büyük hizmet etmiş nadide şahsiyetlerimizdendir. Onun *Yüz Hadis Yüz Hikâye* adlı eseri herkesin anlayabileceği temiz ve akıcı bir Türkçe ile kaleme alınmış; gerek yazıldığı dönemde gerek sonraki dönemlerde sürekli çoğaltılarak elden ele dolaşmış okunmuştur. Buna rağmen ilmî çevrelerde "*Yüz Hadis Yüz Hikâye*", Darîr'in eserleri içerisinde belki en az kıymet görmüş olanıdır. Eserin bizim bulduğumuz 8 yeni nüshayla toplam nüsha sayısı 20'ye çıkmış oldu. Bu değerli eserin şimdi tüm nüshalar ışığında yeniden yayımlanması gerektiğini düşünüyoruz. ©

KAYNAKLAR

- ALTUN, Nesrin (1996), *Erzurumlu Darîr'in Fütûhu's-Şâm Tercümesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2 Cilt, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- BANARLI, N. Sami (1997), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yayınevi 2 Cilt, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tahir (2009), *Osmanlı Müellifleri I-III*, (Hazırlayanlar: M. Tatçı, C. Kurnaz), Ankara.
- COŞAN, M. Esad (1965), *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- COŞAN, M. Esad (2008), *Hatiboğlu Muhammed ve Eserleri*, Server İletişim Yay., Akademik Çalışmalar Serisi No: 02, İstanbul, 2008.
- ÇETİN, Abdülbaki (2004), "Ahmed-i Dâî'ye Atfedilen Yüz Hadis Tercümesi Üzerine", *İlmî Araştırmalar, Dil ve Edebiyat İncelemeleri Dergisi*, Gökkuşbe Yayınları, Sayı: Güz/18, s. 25-30, İstanbul.
- ERKAN, Mustafa (1979), *Mustafa Darîr, Yüz Hadis ve Yüz Hikâye*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, DTCF, Türk Dili Kürsüsü, Ankara.
- ERKAN, Mustafa (1986), *Siretü'n-Nebî*, Ankara Üniv., DTCF, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ERKAN, Mustafa (1993), "Darîr" Maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., Cilt: 8, İstanbul.
- Fütûhu's-Şâm*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kitaplığı, TY. 434, vr.2/a.
- GÜRTUNCA, M. Faruk (1963), *Kitab-ı Siyer-i Nebi, Peygamber Efendimizin Hayatı*, III Cilt, Ülkü Yayınevi, İstanbul.
- İZ, Fahir - KUT, Günay (1985), "Divan Nazım ve Nesri, Mustafa Darîr", *Türk Klasikleri Ansiklopedisi*, Cilt: I, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul.
- KAPLAN, Yıldırım (2006), *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (1994), *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, TDK Yay., Ankara.

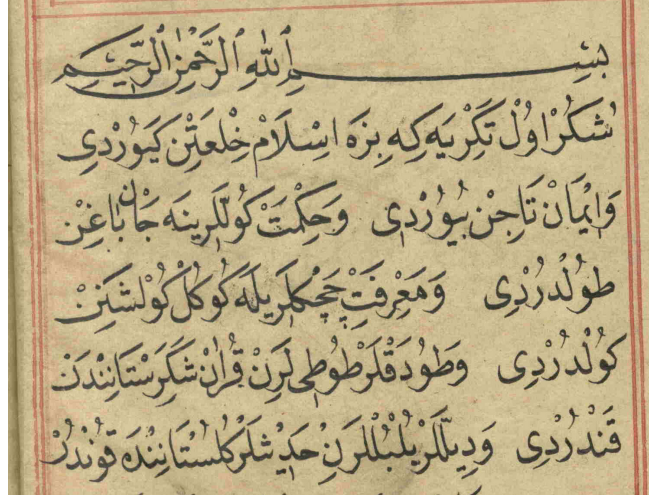
- KARAHAN, Leyla (2000), "Erzurumlu Darîr'in Hayatı, Eserleri ve Türk Dili Tarihindeki Yeri", *Erzurum Kalkınma Vakfı (Er-Vak) Anma Toplantıları*, s.107-116, Erzurum.
- KORKMAZ, Seyfullah (2000), "Atebetü'l-Hakâyık, Türk İslâm Edebiyatında İlk Türkçe Manzum Hadis Tercümesi midir?" *Türk Kültürü*, Sayı 450/ 2000, s. 603-613.
- KORKMAZ, Zeynep (1995), "Erzurumlu Darîr ve Memlûk Türkçesinin Oğuzlaşmasındaki Yeri", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay., Cilt: 1, s. 435-442, Ankara.
- ÖZTUTAR, Fatma (1964), *Yüz Hadis Tercümesi Gramer İncelemeleri ve Metin*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniv. Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- PALABIYIK, Abdülkadir (1991), *Hadis Açısından İlk Devir İslâmî Türk Edebiyatı Eserleri Üzerinde Bir İnceleme (Baslangıçtan XIII. Yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Siyer-i Nebî, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi, TY. 4491, vr. 76/b.
- Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (2009), TDK Yay., 4. Baskı, 8 Cilt, Ankara.
- TUFAN, Merdan (1974), *Yüz Hadis ve Yüz Hikâye, Darîr Mustafa b. Yûsuf b. Ömer el-Mevlevî el-Erzene'r-Rûmî*, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul.
- YAVUZ, Kemal (2000), "Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr ve Türk Kültür Hayatındaki Yeri", *Erzurum Kalkınma Vakfı (Er-Vak) Anma Toplantıları*, s.127-149, Erzurum.
- YAVUZ, Orhan (2002), *Kansu Gavri'nin Türkçe Divânı, (Metin-İnceleme-Tıpkıbasım)*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 2, Konya.
- YILDIRIM, Selahattin - YILMAZ, Necdet (2007), *100 Hadis 100 Hikâye, Darîr Mustafa Efendi*, Darülhadis Yay., 3. Baskı, İstanbul.

EKLER:

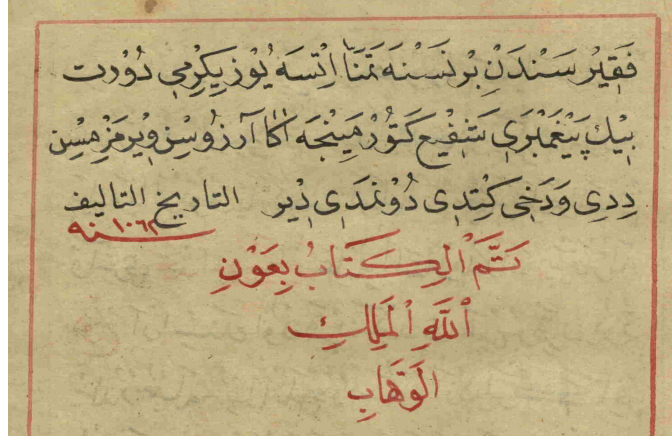
Tespit ettiğimiz ve ulaşabildiğimiz “yeni” nüshaların ilk ve son sayfalarının fotoğrafları:

1. Millî Ktp., Adnan Ötügen İl Halk Ktp. Kitaplığı, 06 Hk 4836/1:

Yazmanın baş tarafı:

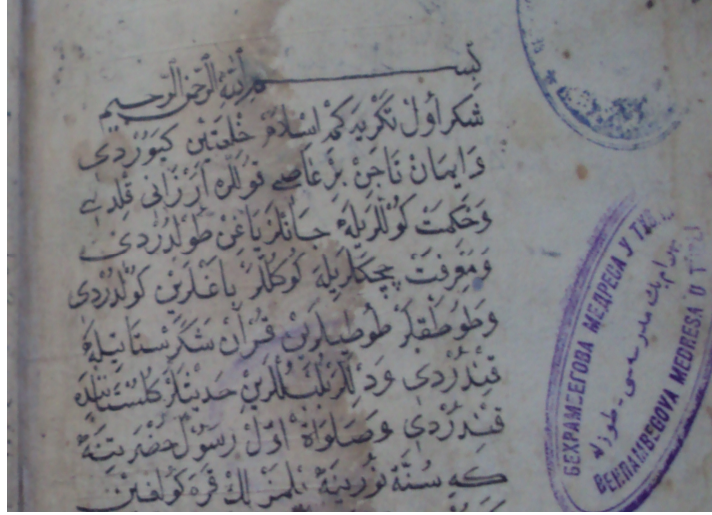

Yazmanın son kısmı:

2. Tuzla/Bosna-Hersek Nüshası, nr. OZ- 08/08:

Yazmanın baş tarafı:

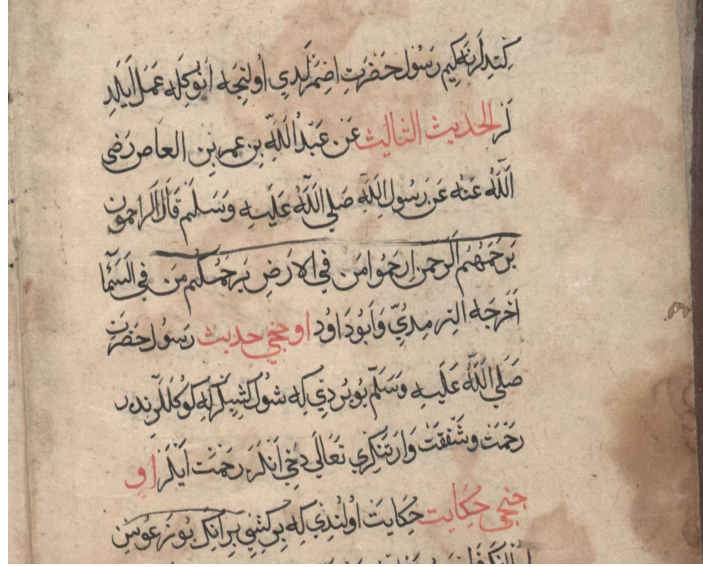

Yazmanın son kısmı:

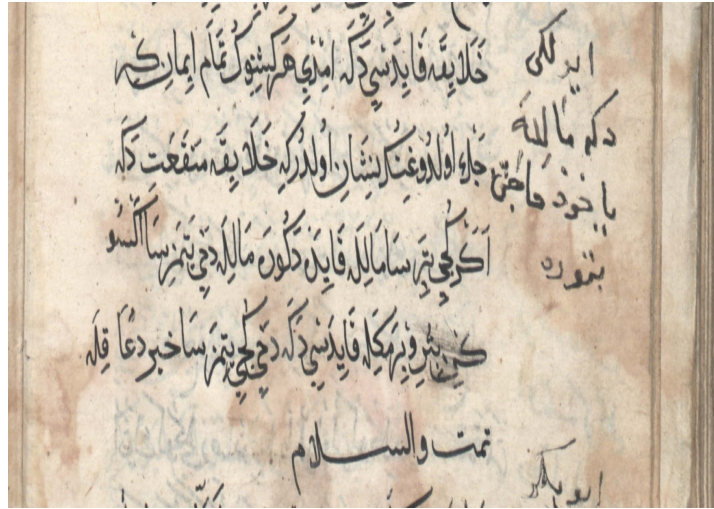

3. Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 37 HK 135:

Yazmanın baş tarafı:

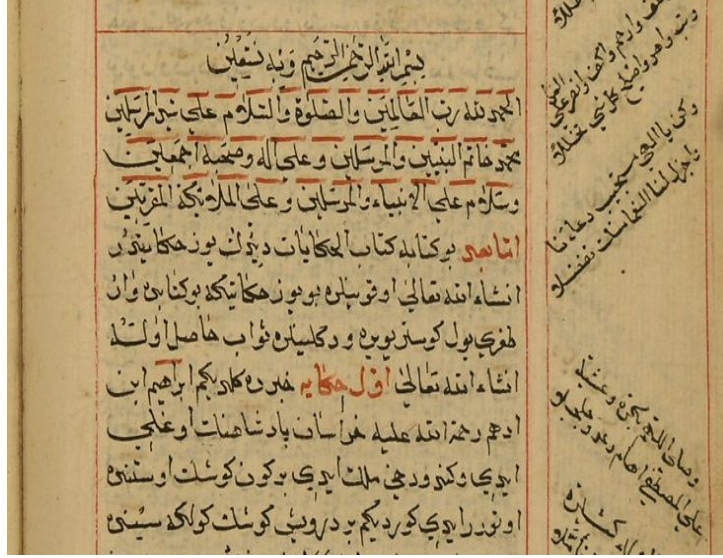

Yazmanın son kısmı:

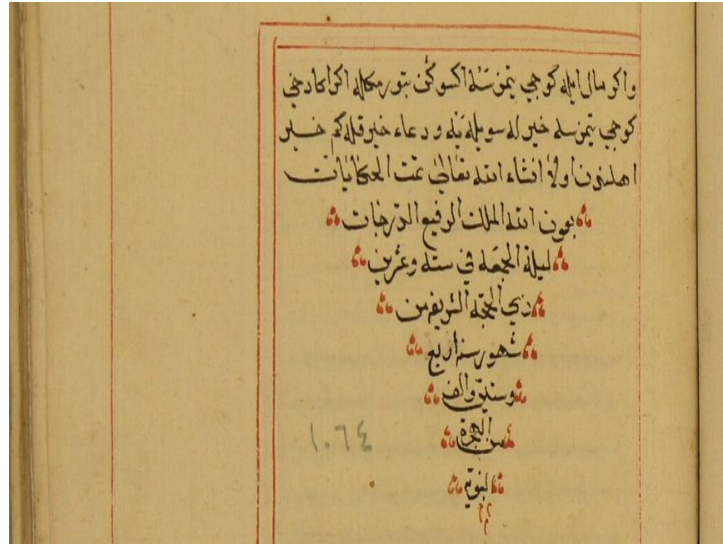

4. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Kitaplığı, 34 Ae Şer'iyye 22/3:

Yazmanın baş tarafı:

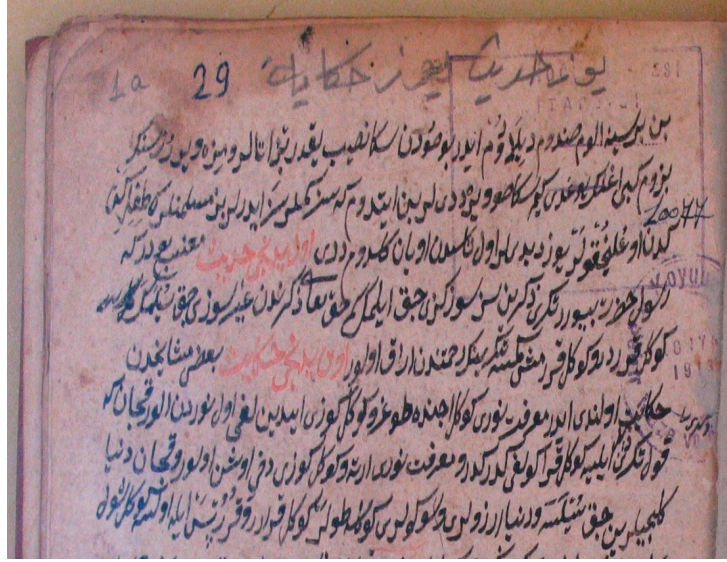

Yazmanın son kısmı:

5. Konya Koyunoğlu Müzesi ve Ktp. Türkçe Yazmaları, nr. 10077:

Yazmanın baş tarafı:

Yazmanın son kısmı:

